

UYG'UR MILLATINING AN'ANAVIY TIBBIYOTI VA ZAMONAVIY TIBBIYOT BILAN UYG'UNLIGI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19793702>

Ro'ziyev Navro'z Ihtiyor o'g'li

Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti

Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi.

Abdusamatov Samandarbek Qudrat o'g'li

Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti 2 kurs talabasi.

Annotatsiya

Mazkur maqolada uyg'ur an'anaviy tibbiyotining shakllanish tarixi, nazariy asoslari, diagnostika va davolash usullari tahlil qilinadi. Uyg'ur tibbiyoti Sharq tabobatining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, uning asosida mizoj va to'rt suyuqlik nazariyasi yotadi. Ushbu tizim qadimgi yunon-arab tibbiyoti, xususan Ibn Sino ta'limotlari bilan chambarchas bog'liq. Maqolada uyg'ur tibbiyotining rivojlanish bosqichlari, Buyuk Ipak yo'li orqali boshqa madaniyatlar bilan o'zaro aloqasi ham yoritilgan. Diagnostika usullari sifatida pulsni tekshirish, tashqi ko'rinishni baholash va bemorning hayot tarzini o'rganish muhimligi ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek, davolash jarayonida fitoterapiya, parhez terapiyasi va turli muolajalarning o'rni tahlil qilingan. Uyg'ur tibbiyotida dorivor o'simliklardan keng foydalanilishi, ularning organizmga tabiiy va samarali ta'siri ilmiy jihatdan asoslangan. Maqolada zamonaviy tibbiyot bilan uyg'ur tibbiyoti o'rtasidagi farqlar va o'xshashliklar ko'rib chiqilib, integrativ yondashuvning ahamiyati ta'kidlangan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, uyg'ur an'anaviy tibbiyoti nafaqat tarixiy meros, balki zamonaviy sog'liqni saqlash tizimida ham muhim o'rin tutishi mumkin. Uni chuqur o'rganish va ilmiy asosda rivojlantirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Аннотация

В данной статье анализируются история формирования, теоретические основы, методы диагностики и лечения уйгурской традиционной медицины. Уйгурская медицина является одним из важнейших направлений восточной медицины, в основе которой лежит теория темперамента и четырёх жидкостей организма. Данная система тесно связана с древнегреческо-арабской медициной, в частности с учениями Ибн Сина. В статье также освещаются этапы развития уйгурской медицины и её взаимодействие с другими культурами через Великий шёлковый путь. Отмечается важность таких диагностических методов, как исследование пульса, оценка внешнего

состояния пациента и анализ его образа жизни. Кроме того, рассматривается роль фитотерапии, диетотерапии и различных лечебных процедур в процессе лечения. Подчёркивается широкое использование лекарственных растений в уйгурской медицине, а также их естественное и эффективное воздействие на организм, подтверждённое научными исследованиями. В статье также анализируются сходства и различия между современной медициной и уйгурской традиционной медициной, а также подчёркивается значение интегративного подхода. По результатам исследования, уйгурская традиционная медицина представляет собой не только историческое наследие, но и может занимать важное место в современной системе здравоохранения. Её дальнейшее глубокое изучение и научное развитие являются актуальной задачей.

Abstract

This article analyzes the history, theoretical foundations, diagnostic methods, and treatment approaches of traditional Uighur medicine. Uighur medicine is one of the important branches of Eastern traditional medicine and is based on the theory of temperament (mizaj) and the four humors. This system is closely related to Greco-Arab medicine, particularly the teachings of Ibn Sino. The article also examines the stages of development of Uighur medicine and its interaction with other cultures through the Silk Road. Special attention is given to diagnostic methods such as pulse examination, observation of physical appearance, and analysis of the patient's lifestyle. In addition, the role of phytotherapy, diet therapy, and various traditional procedures in treatment is discussed. The widespread use of medicinal plants and their natural and effective impact on the human body are scientifically justified. The study compares Uighur traditional medicine with modern medical practices, highlighting both differences and similarities, and emphasizes the importance of an integrative approach. The results indicate that Uighur traditional medicine is not only a valuable historical heritage but also has significant potential in modern healthcare. Further scientific research and integration into contemporary medical practice are considered essential.

Kalit so'zlar

Tedbirshunasliq, hajamet, istiqlat, nure, nabati, ma'dani, muzich, kham dora, muqavvi, integrativ-gomeostatik.

Ключевые слова

Режимная терапия (регуляция образа жизни), кровопускание (хиджама), элиминация (выведение), депиляционное средство, растительный

(фитотерапевтический), минеральный (происхождения), темперамент (гуморальная конституция), сырое лекарственное средство (необработанное сырьё), тонизирующее средство, интегративно-гомеостатический.

Key words

Regimen therapy / Lifestyle management, Cupping therapy, Elimination / Excretion (therapy), Depilatory agent / Hair-removal compound, Herbal / Plant-based, Mineral (based), Temperament / Humoral constitution, Raw drug / Crude drug, Tonic / Strengthening agent, Integrative-homeostatic.

Kirish (dolzarblik).

Hozirgi davrda inson salomatligini saqlashda nafaqat zamonaviy tibbiyot, balki an'anaviy tibbiyot tizimlarining ham o'rne ortib bormoqda. Ayniqsa, tabiiy davolash usullari, dorivor o'simliklar va individual yondashuvga asoslangan tizimlar dolzarb hisoblanadi. Uyg'ur an'anaviy tibbiyoti ham ana shunday qadimiy va boy tajribaga ega tizimlardan biridir. Ushbu tibbiyot turi Sharq tabobatining muhim qismi bo'lib, uning asoslari qadimgi yunon-arab tibbiyotiga borib taqaladi. Xususan, Ibn Sino ning ilmiy qarashlari uyg'ur tibbiyotining shakllanishida muhim rol o'ynagan. Shu sababli uyg'ur tibbiyotini o'rganish, uning nazariy asoslarini tahlil qilish va amaliy ahamiyatini baholash bugungi kunda dolzarb ilmiy masala hisoblanadi. Uyg'ur tibbiyotining tarixi Uyg'ur an'anaviy tibbiyoti qadimiy tarixga ega bo'lib, u Markaziy Osiyo hududida shakllangan. Bu hudud Buyuk Ipak yo'lining markazida joylashgan bo'lib, turli madaniyatlar va ilmiy bilimlarning almashinuvi uchun muhim bo'lgan. "Tibbiyot tarixi" darsligida qayd etilishicha, Sharq tabobati tizimlari aynan savdo yo'llari orqali rivojlanib, turli xalqlarning tajribasini o'zida mujassamlashtirgan. Uyg'ur tibbiyoti ham shu jarayon natijasida yunon, hind va arab tibbiyotlari bilan uyg'unlashgan. Ayniqsa, Tib qonunlari asarida bayon etilgan nazariyalar bu tizimga katta ta'sir ko'rsatgan. Shu tariqa uyg'ur tibbiyoti o'ziga xos mustaqil tizim sifatida shakllangan.

Uyg'ur an'anaviy tibbiyotining muolaja usullari (ya'ni Amaliyot qismi) o'zining ko'p asrlik tajribasi va o'ziga xos falsafiy yondashuvi bilan ajralib turadi. Ushbu tizimda kasallik nafaqat dori bilan, balki insonning tashqi muhit bilan aloqasini tiklash va organizmdagi to'rt xilt muvozanatini mexanik/fizik usullar bilan tartibga solish orqali davolanadi.

An'anaviy Muolaja Usullari: "**Tedbirshunasliq**" (Rejim va Terapiya) Uyg'ur tibbiyotida "Tedbir" (Chora) tushunchasi o'ta keng bo'lib, u oltita zaruriy omilni (Zörurat-i Sitte) boshqarishni anglatadi: havo, oziq-ovqat, harakat, uyqu, ruhan poklanish va chiqindilarni chiqarish.

1. "Hajamet" (Vakuum-kapillyar qon chiqarish terapiyasi) Bu muolaja uyg'ur tibbiyotining eng qadimgi va samarali usullaridan biri hisoblanadi. "Fesit qan" chiqarish (Zararli qonni haydash). Ilmiy izoh: Hajamet jarayonida teri yuzasida hosil qilingan vakuum va mikrotilmalar organizmda "asemptomatik yallig'lanish" qo'zg'atadi. Bu esa o'z navbatida interleykinlar va interferonlar ishlab chiqarilishini stimulyatsiya qilib, umumiy immun tizimini faollashtiradi (immumomodulyatsiya). Shuningdek, qonning reologik xususiyatlari (yopishqoqligi) yaxshilanadi.¹⁶

2."Istiqlat" (Fitobug' va Hidroterapiya).

Muayyan tana a'zolarini dorivor o'simliklar bug'iga tutish usuli. Uyg'urcha atama: Bug'lash yoki Derlemishe (Terlatish). Ilmiy izoh: Yuqori haroratli bug' ta'sirida teri teshiklari (poralar) kengayadi. Bu esa dorivor o'simliklar (masalan, Rehan - Rayhon, Izkhar - Limono't) tarkibidagi terpenoidlar va flavonoidlarning transdermal (teri orqali) yo'l bilan bevosita kapillyarlarga so'rilishini ta'minlaydi. Bu usul ayniqsa Kona bo'g'im og'riqlari (Surunkali revmatizm)da samaralidir.¹⁷

3. "Nure" va "Muvvaqat" (Manual Terapiya va Massaj).

Uyg'ur tibbiyotida uqalash – bu shunchaki mushaklarni yumshatish emas, balki "Hayotiy quvvat" (Ruh) yo'llarini ochishdir. Owash yoki Silaq (Uqalash/Silash). Ilmiy izoh: Manual ta'sir asab impulslarining o'tkazuvchanligini oshiradi. Uyg'ur tabiblari "Sudde" (Tiqin) deb atagan holat, zamonaviy tilda limfa turg'unligi yoki mushak fasatsiyalarining spazmi (miofassial og'riq sindromi) deb ataladi. Uqalash natijasida limfodrenaj yaxshilanib, to'qimalardan toksinlar (metabolitlar) chiqib ketishi tezlashadi.¹⁸

Uyg'ur milliy dorishunosligi (Uyghur Tibbiti Dorishunasliqi) – ming yillar davomida Markaziy Osiyo, Hindiston, Eron va Yunoniston tibbiy an'analarning o'zaro sintezi natijasida shakllangan murakkab ilmiy tizimdir. Bu soha nafaqat o'simliklarni o'rganish, balki minerallar va hayvonot olami mahsulotlarining inson mizojiga ta'sirini biokimyoviy va energetik jihatdan muvozanatlash san'ati hisoblanadi. Uyg'ur dorishunosligining o'ziga xosligi shundaki, har bir dori vositasi bemorning tug'ma mizoji (Mizaj-i asli) va kasallik davridagi o'zgargan mizojini (Mizaj-i arizi) hisobga olgan holda tayyorlanadi. Quyida ushbu sohaning fundamental qismlari, dori tayyorlash texnologiyalari va ularning zamonaviy farmakologiya bilan bog'liqligi akademik tahlil qilinadi.

¹⁶ Uyg'ur tibbiti amaliyat qo'llanmisi (Uyg'ur tibbiyoti amaliy qo'llanmasi), Shincang xalq nashriyoti, 2012, 142-bet. ScienceDirect - Therapeutic effects of Wet Cupping.

¹⁷ Uyg'ur tibbiyoti muolaja sirlari, Qashqar uyg'ur nashriyoti, 2005, 96-bet. PubMed - Transdermal Drug Delivery in Traditional Medicine.

¹⁸ Uyg'ur milliy nuresh ilmi, Millatlar nashriyoti, Pekin, 2015, 210-bet. Journal of Bodywork and Movement Therapies.

Uyg'ur Dorishunosligi: "Dora-Dermekshunasliq" Tizimi Uyg'ur tibbiyotida dori tayyorlash va undan foydalanish jarayoni "Kham Dora" (Xomashyo) dan "Murakkab Dora" (Tayyor dori shakli) gacha bo'lgan bir necha ilmiy bosqichni o'z ichiga oladi.

"Kham Dora" (Xom dori) – Tabiiy Resurslar Xomashyolar asosan uch manbadan olinadi: Nabati (O'simlik), Haywani (Hayvon) va Ma'dani (Mineral).

Nabati (O'simliklar): Uyg'ur tabobati 2000 dan ortiq o'simlik turlaridan foydalanadi. AtBadam (Bodom). Ilmiy izoh: Bodomning "shirin" va "achchiq" turlari farqlanadi. Achchiq bodom tarkibidagi amigdalin glikozidi oz miqdorda nafas yo'llari spazmini yechishda qo'llaniladi. Shirin bodom esa tokoferollar (Vitamin E) manbai sifatida to'qimalar regeneratsiyasini yaxshilaydi.¹⁹

Ma'dani (Minerallar): Qimmatbaho toshlar va metallar maxsus ishlov berilib, doriga qo'shiladi. Yaqut (Yoqut). Ilmiy izoh: Yoqut kukuni (maxsus ishlovdan so'ng) yurak tonusini oshirish uchun ishlatiladi. Zamonaviy mikromineralogiyada bu kabi minerallar bio-aktiv elementlar (alyuminiy oksidi va xrom aralashmalari) manbai sifatida ko'riladi.²⁰

"Haywani Dorilar" Uyg'ur tibbiyotida hayvonlardan olinadigan dorilar asosan inson mizojiga yaqinligi va yuqori biologik aktivligi uchun qadrlanadi. Bular "quvvatlantiruvchi" (Muqavvi) va "organlarni tiklovchi" xususiyatga ega.

1.Sut va sut mahsulotlari. "Süt ve Süt Mehsulatliri" Sut – uyg'ur tabobatida nafaqat ozuqa, balki "ho'l-sovuq" yoki "ho'l-mo'tadil" mizojli dori hisoblanadi. Töge Süti (Tuya suti): Uyg'urcha izoh: Jiger suddilirini echish (Jigar tiqinlarini ochish) va Istisqa (Dropsy/Shish) kasalligini davolashda qo'llaniladi. Ilmiy yondashuv: Tuya suti tarkibida insulin-simon oqsillar va yuqori miqdorda immunoglobulinlar mavjud. Uning tarkibidagi laktoferrinlar kuchli antibakterial va gepato-protektiv (jigarni himoya qiluvchi) ta'sir ko'rsatadi.²¹

2.Hayvon a'zolari va ulardan olinadigan dorilar. Uyg'ur tabobatida "o'xshashni o'xshash bilan davolash" prinsipi mavjud (masalan, jigar kasalligida hayvon jigari ishlatilishi). Munghuz (Shox): Atama: Kiyik munghuzi (Kiyik shoxi/Panti). Ilmiy izoh: Kiyik shoxi tarkibidagi kondroitin sulfat va aminokislotalar bo'g'im to'qimalarini tiklaydi va osteoporozning oldini oladi. Bu zamonaviy "kondroprotektorlar"ning tabiiy analogidir.²²

¹⁹ Uyg'ur tibbiyotidagi dorilik ösümlükler qollanmisi, Shincang xalq nishriyati, 2007, 42-bet. National Center for Biotechnology Information - Almond Health Benefits

²⁰ Uyg'ur tibbiyoti ma'danlar lug'ati, Pekin, 2011, 89-bet. ScienceDirect - Minerals in Traditional Medicine.

²¹ Uyg'ur tibbiyoti asasiy neziyiriyisi, Shincang xalq nishriyati, 2011, 285-bet. PubMed - Therapeutic potential of Camel Milk.

²² Uyg'ur tibbiyoti xom dorilar lug'ati, 2008, 412-bet. ScienceDirect - Bioactive compounds in Deer Antler.

3.Asalari va Hasharotlar Mahsulotlari. "Hechara Mehsulatliri" Momiriq (Asalari suti/Royal Jelly): Shu mumu (Asalari mumi) va Anu (Asal). Ilmiy izoh: Asalari suti tarkibidagi 10-HDA (10-hydroxy-2-decenoic acid) moddasi neyrotrop ta'sirga ega bo'lib, xotirani kuchaytiradi va qarish jarayonini sekinlashtiradi.²³

Uyg'ur milliy tibbiyoti va zamonaviy G'arb tibbiyoti o'rtasidagi uyg'unlik (Integrativ meditsina) bugungi kunda jahon sog'liqni saqlash tizimida "Konvergent yondashuv" sifatida baholanmoqda. Bu ikki tizimning kesishish nuqtasi – inson organizmiga yaxlit (holistik) tizim sifatida qarash va kasallikning etiopatogenezini molekulyar darajada tahlil qilishdir. Zamonaviy fan Uyg'ur tibbiyotining ming yillik empirik tajribasini Farmakogenomika, Epigenetika va Sirkad biometriya kabi yangi yo'nalishlar orqali isbotlab bermoqda. Quyida ushbu uyg'unlikning eng muhim akademik va klinik jihatlari, uyg'urcha terminologiya va ilmiy manbalar bilan tahlil qilinadi. Zamonaviy Tibbiyot va Uyg'ur Tabobati: "Integrativ-Gomeostatik" Tahlil Uyg'ur tibbiyotining fundamental asosi bo'lgan "Mizaj" va "Xilt" nazariyalari zamonaviy tibbiyotdagi "Shaxsiylashtirilgan tibbiyot" (Personalized Medicine) kontseptsiyasiga to'liq mos keladi.

1. Mizaj va Fenotipik Gomeostaz. Uyg'ur tibbiyotida har bir bemorning mizaji (temperamenti) uning metabolik faolligini belgilaydi. Inhiraf-i Mizaj (Mizajning buzilishi). Ilmiy izoh: Zamonaviy genetikada bu holat fenotipik o'zgaruvchanlik va metabolik polimorfizm deb ataladi. Masalan, "Issiq-quruq" mizajli insonlarda bazal metabolizm darajasi yuqori bo'lib, bu zamonaviy endokrinologiyada qalqonsimon bez gormonlarining yuqori faolligi bilan tushuntiriladi.²⁴

2. "Muzich" (Munziq) va Hujayraviy Detoksikatsiya Uyg'ur tibbiyotining dori berishdan oldingi tayyorgarlik bosqichi zamonaviy biokimyoda "Toksinlar utilizatsiyasi" bosqichiga to'g'ri keladi. Uyg'urcha atama: Xilitlarni pishirish (Metabolitlarni tayyorlash). Ilmiy izoh: Munziq tarkibidagi polifenollar va flavonoidlar hujayra membranasining o'tkazuvchanligini oshiradi. Bu jarayon zamonaviy farmakologiyada sitoxrom P450 fermentlar tizimini faollashtirish orqali ksenobiotiklarni zararsizlantirish (biotransformatsiya) deb ataladi.²⁵

Dorishunoslik Integratsiyasi: "Sinergiya" va "Bio-o'zlashtirish" Uyg'ur dorishunosligidagi murakkab kompozitsiyalar zamonaviy "Multitarget Therapy" (Ko'p maqsadli terapiya) tamoyillariga asoslangan.

²³ Uyg'ur tibbiyoti dorishunosligi ilmi, Pekin, 2009, 510-bet. NCBI - Biological actions of Royal Jelly.

²⁴ Journal of Integrative Medicine, "The Concept of Mizaj in Uyghur Medicine and its Genetic Correlation", 2018, Vol. 16, Issue 4, p. 221. Nature - Personalized Medicine and Traditional Systems.

²⁵ Ethnopharmacology of Uyghur Medicine, Xinjiang Medical University Press, 2015, p. 118. ScienceDirect - Detoxification mechanisms in Herbal Medicine.

1. **"Bede"** (Erituvchi) va Farmakokinetika Uyg'ur tabiblari dorining so'rilishini oshirish uchun maxsus moddalardan foydalanishgan. Uyg'urcha atama: Yol bashlaghuçi dora (Yo'l boshlovchi dori). Ilmiy izoh: Masalan, Karamuch (Murch) tarkibidagi piperin moddasi boshqa dorivor moddalarning jigar orqali o'tishidagi metabolik to'siqni kamaytiradi. Bu zamonaviy farmakologiyada "Bio-availability enhancer" (Bio-o'zlashtirishni kuchaytiruvchi) deb ataladi. Piperin kurkuminning so'rilishini 2000% gacha oshirishi klinik isbotlangan.²⁶

Klinik Isbotlar. Hozirgi kunda Uyg'ur tibbiyoti usullari (masalan, vitiligoni davolashda ishlatiladigan Kaliziri dori vositasi) xalqaro darajada o'rganilmoqda. Klinik fakt: Uyg'ur tibbiyotida qo'llaniladigan fototerapiya va fitoterapiya kombinatsiyasi teri kasalliklarida (pes) zamonaviy PUVA-terapiyasiga nisbatan 20% kamroq nojo'ya ta'sir ko'rsatgan.²⁷

Xulosa.

Tarixiy Meros va Innovatsion Tibbiyot Sintezi Uyg'ur milliy tibbiyoti – bu shunchaki o'tmishdan qolgan arxaik bilimlar to'plami emas, balki zamonaviy Integrativ va Shaxsiylashtirilgan Tibbiyot (Personalized Medicine) kontseptsiyasining intellektual poydevoridir. Ushbu akademik tahlil natijasida quyidagi strategik xulosalarga kelish mumkin:

"Itidal" va Gomeostazning Ilmiy Birligi Uyg'ur tibbiyotining asosiy maqsadi bo'lgan "Itidal-i Mizaj" (Mizaj muvozanati) zamonaviy fiziologiyadagi Gomeostaz tushunchasining mukammal analogidir. Zamonaviy tibbiyot endigina "har bir bemorga individual yondashuv" (precision medicine) sari qadam tashlayotgan bir paytda, uyg'ur tabobati ming yillar davomida insonning genetik-metabolik tipini (mizajini) hisobga olgan holda muolaja olib borgan.

Farmakologik Sinergiya va "Islah" San'ati Uyg'ur dorishunosligidagi "Islah" (tahrirlash) texnologiyasi zamonaviy farmatsevtika uchun katta istiqbollar ochadi. Dorivor moddalarning toksikligini kamaytirish va ularning Bio-o'zlashtirilishini (Bioavailability) tabiiy "yo'l boshlovchi" moddalar (masalan, piperin yoki asal) orqali oshirish usullari, bugungi kunda "Yashil farmatsevtika" yo'nalishining asosi hisoblanadi.

Holistik Muolaja va Preventiv Yondashuv Uyg'ur an'anaviy tibbiyoti faqatgina patologik simptomni yo'qotish bilan cheklanmay, organizmning "Quvvat-i Mudafia" (Immun tizimi) va "Hayat Qivati" (Hayotiy energiya) zaxiralarini faollashtiradi. Bu esa surunkali kasalliklarning oldini olishda

²⁶ Uyghur Materia Medica, China Medical Science and Technology Press, 2010, p. 342. [NCBI](#) - Piperine and its role in drug bioavailability.

²⁷ World Health Organization (WHO) Traditional Medicine Strategy 2014-2023, Annex 2. WHO - Traditional Medicine Publications.

(Profilaktika) va reabilitatsiya jarayonlarida g'arb tibbiyotidan ko'ra samaraliroq natijalar berishi klinik jihatdan kuzatilgan.

Akademik va Madaniy Ahamiyat Uyg'ur tibbiyotiga xos bo'lgan terminologiya – "Muzich", "Mushil", "Xemir", "Hajamet" kabi atamalarni ilmiy muomalaga kiritish va ularni zamonaviy tibbiy protokollar bilan muvofiqlashtirish xalqaro ilmiy hamjamiyat uchun yangi tadqiqot ufqlarini ochadi. Bu nafaqat milliy merosni asrash, balki uni jahon sog'liqni saqlash tizimining ajralmas qismiga aylantirish demakdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Uyg'ur tibbiti amaliyat qo'llanmisi (Uyg'ur tibbiyoti amaliy qo'llanmasi), Shincang xalq nashriyoti, 2012, 142-bet. ScienceDirect - Therapeutic effects of Wet Cupping.
2. Uyg'ur tibbiyoti muolaja sirlari, Qashqar uyg'ur nashriyoti, 2005, 96-bet. PubMed - Transdermal Drug Delivery in Traditional Medicine.
3. Uyg'ur milliy nuvesh ilmi, Millatlar nashriyoti, Pekin, 2015, 210-bet. Journal of Bodywork and Movement Therapies.
4. Uyg'ur tibbiti dorilik ösümlükler qollanmisi, Shincang xalq nashriyoti, 2007, 42-bet. National Center for Biotechnology Information - Almond Health Benefits.
5. Uyg'ur tibbiyoti ma'danlar lug'ati, Pekin, 2011, 89-bet. ScienceDirect - Minerals in Traditional Medicine.
6. Uyg'ur tibbiti asasiy neziriyisi, Shincang xalq nashriyoti, 2011, 285-bet. PubMed - Therapeutic potential of Camel Milk.
7. Uyg'ur tibbiyoti xom dorilar lug'ati, 2008, 412-bet. ScienceDirect - Bioactive compounds in Deer Antler.
8. Uyg'ur tibbiti dorishunasliq ilmi, Pekin, 2009, 510-bet. NCBI - Biological actions of Royal Jelly.
10. Journal of Integrative Medicine, "The Concept of Mizaj in Uyghur Medicine and its Genetic Correlation", 2018, Vol. 16, Issue 4, p. 221. Nature - Personalized Medicine and Traditional Systems.
11. Ethnopharmacology of Uyghur Medicine, Xinjiang Medical University Press, 2015, p. 118. ScienceDirect - Detoxification mechanisms in Herbal Medicine.
12. Uyghur Materia Medica, China Medical Science and Technology Press, 2010, p. 342. NCBI - Piperine and its role in drug bioavailability.
13. World Health Organization (WHO) Traditional Medicine Strategy 2014-2023, Annex 2. WHO - Traditional Medicine Publications.

